

Кучерявий О. Г.,
доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ІННОВАЦІЙНИЙ ВИМІР

Розкривається нове методологічне, концептуальне і ціннісно-змістове бачення двох науково-педагогічних категорій: методів навчання і класифікації методів удосконалення викладання психолого-педагогічних дисциплін у закладах вищої освіти. Здійснюється сутнісна характеристика відповідної класифікації.

Ключові слова: *метод навчання; психолого-педагогічні дисципліни; методи удосконалення викладання; класифікація методів.*

Проблема методів навчання (чи викладання) та їх типології має глибокі історичні корені, а її нове розв'язання в контексті трансформації вищої української школи за напрямами відповідності екзистенційним потребам суспільства у період воєнного стану і повоєнний час є вельми актуальним. Осмислення зазначеної проблематики з позицій її персоналізації та в історичній ретроспективі дозволяє виділити тих українських вчених-педагогів, які критично і найбільш творчо ставилися до осмислення і розвитку наробку інших науковців у цій сфері. Це насамперед А. Алексюк [1, 2], В. Онищук [7], А. Кузьмінський [6] і С. Вітвицька [3]. Процес розроблення заявленої класифікації та її загальні характеристики доцільно розглянути у різних аспектах.

Методологічний аспект. Сутність запропонованої новації полягає передусім у відмові від суто діяльнісного підходу до традиційної трактовки методу навчання. Це не тільки спосіб взаємопов'язаної діяльності педагога зі студентом (учнем), спрямованої на досягнення навчальних цілей, а й феномен системи управління його цілісним розвитком. До методологічної платформи збагачення уявлень про метод, крім діяльнісного, закономірно віднести насам-

перед й системно-функціональний, цілісний, акмеологічний, особистісний і суб'єктний підходи.

Зазначені регулятиви не дозволяють обмежитися лише його функцією бути механізмом забезпечення взаємодії студентів або учнів із педагогом (він добре проглядається у відомій структурі методу!). По-перше, сукупність актуалізованих методологічних принципів робить акцент на суб'єкт-суб'єктному характері такої взаємодії. По-друге, вона здійснює логічний наголос на тому, що відповідна взаємодія відбувається у системі управління цілісним педагогічним процесом як динамічним і складним утворенням, у центрі якого знаходиться особистість студента (учня) з багатою палітрою його інтересів і потреб. По-третє, вимагає поставити у педагогічному процесі на перше місце цілі і зміст реалізації його потреб у цілісному розвитку до вершин професійної зрілості.

Якщо до висвітленого ядра методологічних принципів додати аксіологічний, синергетичний і культурологічний підходи, то в цілому їх загальної кількості буде достатньо, щоб служити фундаментом побудови заявленої класифікації методів.

Концептуальний аспект.

1. Метод навчання у вищій школі – це спосіб психолого-педагогічного управління особистісно-професійним розвитком майбутніх фахівців у системі спроектованої взаємодії різновидів їх навчально-пізнавальної самодіяльності з аксіологічно й акмеологічно детермінованою діяльністю викладача у вимірі досягнення ним довгострокових, середньострокових і короткострокових цілей – цілісно-розвивальних, освітніх і виховних.
2. Пріоритетний чинник оновлення цілей, змісту, сукупності технологій і методів психолого-педагогічної підготовки у ЗВО – аксі-акмеологічна детермінація професійного становлення і цілісного розвитку майбутніх фахівців: особистісного, професійного і професійно-культурного.
3. Розроблення класифікації методів підвищення якості психолого-педагогічної підготовки знаходиться у цільовому, ціннісно-змістовому і технологічному полі системи викладання психолого-педагогічних дисциплін у вищій школі. Її структурними компонентами є: цільовий (соціальний, регіональний і особистісний рівні); інституційно-перетворювальний (рівень ЗВО); діяльнісно-інновацій-

ний (рівень кафедри); управлінсько-самодіяльнісний (рівень особистості викладача) і особистісно-й професійно-саморозвивальний (рівень особистості студента) [4].

4. Критеріями побудови актуалізованої класифікації методів (розбиття їх на певні групи) є провідні функції управління професійним становленням і цілісним розвитком майбутнього фахівця – мотиваційна, організаційна, стимулювальна і моніторингова.
5. До провідних принципів розроблення відповідної класифікації методів відносяться такі:
 - 1) принцип цільової спрямованості методів певної функціональної приналежності на структурні компоненти змісту психолого-педагогічної освіти;
 - 2) принцип проєктування класифікації методів як складника і активатора функціонування функціонування системи вдосконалення викладання психолого-педагогічних дисциплін;
 - 3) принцип пошуку методів будь-якої функціональної приналежності адекватно таксономії стратегічних цілей системи вдосконалення викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Змістово-результативний аспект. Враховуючи перший з перелічених принципів, методи різних функціональних груп є адекватними новому змісту психолого-педагогічної освіти. Йдеться про появу в його структурних компонентах – психолого-педагогічних знаннях і способах фахової діяльності на їх основі (компетентностях), досвіді емоційно-вольового ставлення до духовно-патріотичних, психолого-педагогічних, професійних та інших цінностей, досвіді професійно-творчої, наукової та інноваційної діяльності, досвіді особистісно-професійної самотворчості (самоосвіти і самовиховання), досвіді добротворення і гуманної взаємодії з людьми психолого-педагогічними і цифровими засобами – актуальних для сьогодення країни і повоєнний період цінностей. Провідні стратегічні лінії оновлення змісту в процесі інноваційного пошуку кафедри – культуропанівна, цілісно-розвивальна, системноцифрова, гуманістично-психопедагогічна і валеол ізогічно-захисна. Логіка його розгортання: від загальнопрофесійного психопедагогічного до професійного і вузькопрофесійного [5].

Вибір чи формулювання методів як новацій у їх функціональному вимірі є творчим процесом, який здійснюється поетапно насамперед на основі евристичних способів пошуку. Їх класифікація, що є результатом цієї роботи, складається із чотирьох різнофункціональних кластерів. Висвітliamo для прикладу тільки окремі методи як складники певних груп.

1. Приклади методів мотивації активності майбутніх фахівців у оволодінні цінностями психології і педагогіки: метод партнерського моделювання майбутньої цікавої діяльності на занятті суб'єктами педагогічної взаємодії; метод накреслення перспектив збагачення сукупності самоцінних знань і способів діяльності із психології й педагогіки новими особистісно-професійними цінностями; метод комплексності засобів мотивації пізнавальної активності суб'єктів усвідомлення і засвоєння нових психолого-педагогічних знань; привчання студентів до пошуку особистісного сенсу оволодіння цінностями змісту навчання предметам психолого-педагогічного циклу; вправи на самоототожнення майбутнього фахівця з конкретними цінностями змісту психолого-педагогічних дисциплін.

2. Приклади активних методів організації навчально-пізнавальної діяльності студентів при викладанні психолого-педагогічних дисциплін: вправи на розвиток креативної активності студентів щодо розроблення конструктивних психолого-педагогічного змісту; вправи на подолання психологічної інертності майбутніх фахівців у саморозвитку індивідуальних творчих здібностей; вправи у використанні студентами власного суб'єктного досвіду для розв'язання навчальних проблем психолого-педагогічними засобами і способами; привчання здобувачів вищої освіти до вибору змісту і виду самостійного опрацювання навчального матеріалу з психології чи педагогіки; привчання студентів до групового пошуку інноваційних способів і засобів розв'язання проблемних завдань психолого-педагогічного характеру; вправи у співставленні (протиставленні) змісту актуального психологічного або педагогічного навчального матеріалу з раніше вивченим; метод організації індивідуальної проектної роботи студентів у сфері розроблення перспективних цільових програм неперервного особистісно-професійного саморозвитку; вправи у пошуку найбільш важливих для самооргані-

зації цілісного саморозвитку психолого-педагогічних цінностей; вправи у самоорганізації вирішення проблемно-пошукових психологічних чи педагогічних задач.

Поширені в практиці викладання різних предметів методи і форми: «мозковий штурм»; дискусія; «круглий стіл»; диспут; «прес-конференція»; кейс-метод; рольові ігри; ділові ігри; метод проєктів; особистісно орієнтована лекція (в оф-лайн і он-лайн форматах); проблемні семінари; особистісно і професійно орієнтовані вебінари, майстер-класи, тренінги.

Приклади методів стимулювання навчального пізнання студентами змісту психолого-педагогічної підготовки: вимоги як спонукання до психолого-педагогічного аналізу актуалізованої професійної ситуації; метод гейміфікації засвоєння студентами навчального матеріалу з психології або педагогіки (використання механізмів цілісно пізнавально-рольових, пізнавально-дослідницьких, організаційно-діяльнісних та інших різновидів ігор); переконання майбутніх фахівців у значущості певного психолого-педагогічного контенту в соціальному, регіональному і особистісному вимірах; переконання студентів у пріоритетності психолого-педагогічних знань для якісного здійснення ними обраної фахової діяльності; створення емоційно-моральних ситуацій у контексті презентації психолого-педагогічних і цифрових інструментів професійно-культурного саморозвитку майбутніх фахівців і випускників університету; створення емоційно-моральних ситуацій можливого вибору студентами в умовах воєнного стану між пізнавальною активністю на студентській лаві та варіантом її поєднання з громадською активністю; змагання між малими групами студентів на краще розроблення:

- а) варіантів перспективних програм особистісно-професійного саморозвитку психолого-педагогічними і цифровими засобами;
- б) психолого-педагогічних задач різної функціональної приналежності й складності; моральне заохочення передусім при організації пошуку інноваційних рішень складних навчально-пізнавальних задач.

4. Приклади методів моніторингу навчально-пізнавальної й інших різновидів діяльності студентів як суб'єктів засвоєння змісту психолого-педагогічної освіти (додатково до

нормативно визначеної сукупності методів, форм і видів контролю за навчальною діяльністю майбутніх фахівців): метод моніторингу внутрішнього ставлення студентів до актуалізованих психолого-педагогічних цінностей на особистісно зорієнтованій лекції (відстеження за виразом обличчя, мімікою очей і брів, специфікою жестів тощо ступеня внутрішнього прийняття слухачами цінностей змісту заняття як особистісних); метод моніторингу на семінарі рівня емоційно-вольової активності майбутніх фахівців у міжособистісній парній навчально-пізнавальній взаємодії дослідників актуалізованих викладачем психолого-педагогічних явищ і процесів; метод моніторингу на вебінарі рівня творчої інтелектуальної активності суб'єктів генерації психолого-педагогічних ідей у контексті колективного вирішення евристичної задачі; метод моніторингу на семінарі (вебінарі) оригінальності й соціальної значущості презентацій представниками малих груп психолого-педагогічних проєктів активізації розвитку певного соціально-педагогічного регіону; метод тайм-менеджменту у сфері моніторингу здобувачем вищої освіти якості власної психолого-педагогічної підготовки.

Оцінюючи відповідну класифікацію загалом, зазначимо, що її основними сутнісними характеристиками є такі: актуальність; функціональна підпорядкованість; цілісність; національно-потребнісна, регіонально-потребнісна і особистісно-потребнісна спрямованість; інноваційність; інтегральна придатність до здійснення викладачем на її основі цілісного педагогічного процесу; відповідність вимогам щодо врахування вікових та індивідуально-типологічних особливостей студента як дорослої людини; універсальність в аспекті застосування при очному, дистанційному і змішаному навчанні.

Список використаних джерел:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник. Київ: Либідь, 1998. 560 с.
2. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. Київ: Рад. шк., 1981. 206 с.
3. Вітвицька С. С. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти: монографія. Житомир: Полісся, 2015. С. 254–261.

4. Кучерявий О. Система вдосконалення викладання психолого-педагогічних дисциплін у закладах вищої освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2025. Вип. 36. С. 126–133. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146.2025.36339444>.
5. Кучерявий О. Категорія «Зміст психолого-педагогічної підготовки»: особистісний і соціальний виміри. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття*: зб. матеріалів XXII Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. Київ: Талком, 2025. Вип. 8 (20). С. 70–73. URL: <https://ipood.com.ua/-e-library/programi-i-zbirniki-materialiv/neperervna-pedagogchna-osvta-hh-stolttya---2025/>
6. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 486 с.
7. Онищук В. А. Типы, структура и методика урока в школе. Киев: Рад. Школа, 1976. 184 с.

A new methodological, conceptual and value-content vision of two scientific and pedagogical categories is revealed: teaching methods and classification of methods for improving teaching of psychological and pedagogical disciplines in higher education institutions. The essential characteristics of the corresponding classification are carried out.

Key words: *teaching method; psychological and pedagogical disciplines; methods for improving teaching; classification of methods.*